

RECENSIONER

Behag och begär. Kulturella perspektiv på kroppens, intimitetens och sexualitetens transformationer. Gerholm, Lena (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 1998. 179 s. ISBN 91-7203-817-9.

Det är kvinnokroppen, skönhetsideal och kvinnlig sexualitet som sätts i fokus i antologin *Behag och begär*. Fem etnologer och antropologer behandlar förhållandet mellan kvinnliga behag och manliga begär och hur maktpraktiker utövar olika typer av kontroll över kvinnor.

I inledningen börjar Lena Gerholm med att sammanfatta författarnas gemensamma syfte och de teoretiska perspektiv som genomsyrar artiklarna. Boken, som fokuserar förkroppsligad kultur, kom till främst för att fylla ett, av författarna erfaret, tomrum i migrationsforskning samt forskning om kropp och kultur. I fem artiklar behandlas kvinnor med skilda kulturella, etniska och religiösa bakgrunder och deras förhållande till sina kroppar, utseende och sexualitet. Författarna har utifrån ett konstruktivistiskt perspektiv velat fokusera görandet av "kvinnlighet" samt "leverera en förståelse för annorlunda kroppsliga praktiker" (s. 9). Antologin, som på ett övergripande plan grundar sig på Giddens teorier kring senmodernitet och globalisering, utgår ifrån idén om kroppen som "görbar" och en väsentlig del i människors självförverkligande och identitetsskapande. Utifrån denna tankegång är en central frågeställning: "Hur förhåller sig kvinnliga migranter, som kanske har andra skönhetsideal och kroppsbilder i bagaget, till dessa västerländska förväntningar på och möjligheter till kroppsliga transformationer?" (s. 8 f.).

Förutom inflytande från t.ex. Pierre Bourdieus tankegångar kring "habitus", Mary Douglas om kroppen som en symbol för samhället och Foucault-inspirerade teoretiker som Judith Butler och framför allt Susan Bordo, har författarna en fenomenologisk grundsyn på det kroppsliga (även om denna inte framkommer lika tydligt i samtliga artiklar). Här är syftet att lägga fokus på upplevelsen, ledet mellan intentionen och effekten. Kritik riktas mot forskning där resultatet av en handling

eller effekten av ett fenomen förväxlas med aktörens intention. I *Behag och begär* fokuseras den förkroppsligade upplevelsen.

I *Jakten på den perfekta näsan* skriver Ann Frisell Ellburg om syrianska unga kvinnor i Sverige som går igenom näsoperationer för att göra sina näsor rakare och mindre. Hon beskriver kosmetisk kirurgi som ett fenomen i västvärldens "hälso- och kroppsmedvetna konsumtionskultur". Utifrån olika feministiska perspektiv vill Frisell Ellburg ge några möjliga tolkningar till varför tonårsflickor med utländsk bakgrund väljer liknande skönhetspraktiker. I korta, men spännande, neddykningar i olika feministiska traditioner beskriver hon hur den kvinnliga kroppen disciplineras och normaliseras i väst efter ett västerländskt utseendeideal. Det är den unga, vita kroppen som utgör normen, "det normala", i jämförelse med den "avvikande" som får representera "den Andre". Här framkommer en komplicerad etnisk utseendehierarki där vissa drag värderas högre än andra. Enligt dessa normativa föreställningar ses kroppen, både den manliga och den kvinnliga, som något som kan manipuleras likt en "plastisk handelsvara". Kosmetisk kirurgi möjliggör permanent förändring och en "ny" identitet för kvinnorna.

Det räcker inte, menar Frisell Ellburg, att se näsoperationer som ett individuellt val, som ett uttryck för självförverkligande eller som taktik på arbetsmarknaden, utan de måste förstås i förhållande till en patriarkal familje- och samhällsstruktur i vilken en vacker dotter ger prestige. Som läsare blir man nyfiken på i vilken utsträckning fenomenet finns i Syrien. Är det först i mötet med Sverige som dessa ideal och önskemål skapas? Kan kosmetisk kirurgi och skönhetsideal verkligen endast ses som uttryck för en slags kontroll och normalisering styrd av en västerländsk patriarkalisk struktur? Eller som Frisell Ellburg avslutar: "I kvinnornas kött karvas det västerländska, patriarkala kvinnokroppsidealet in genom ett flöde av smärta, blod, brosk, fettceller och silikon" (s. 32).

Under titeln *Med kroppen som fiende. Om fem unga kvinnors upplevelse av kropp och identitet* beskriver Fanny Ambjörnsson hur unga svenska kvinnor erfar

och värderar sin kropp och sitt utseende samt hur starkt sammanflätat detta är med deras syn på vilka de är. Tjejerna, som är mellan 20 och 24 år, är genomgående missnöjda med sina kroppar och beskriver den i negativa ordalag. Kroppen beskrivs av en tjej som ett "bi-hang som tar mig till Konsum och hjälper mig att få den mjölk som min hjärna vill ha". Liksom Frisell Ellberg, visar Ambjörnsson hur hennes informanter lätt blir till objekt av "den manliga blickens" makt i ett patriarkaliskt samhälle. Till skillnad från de syrianska tonårsflickorna framställs emellertid de svenska tjejerna som kraftfulla aktörer som, i protest mot att deras identitet reduceras till det kroppsliga, "alienerar sig från kroppen". Utifrån kvinnornas berättelser menar Ambjörnsson sig kunna se hur de, för att undvika att bli objektifierade, separerar sitt jag, subjektet, från sin kropp, objektet. Genom att ta avstånd från sin kropp som ständigt bedöms av omgivningens blickar vill tjejerna själva kunna bestämma över sin identitet. Det är en intressant men komplicerad analys som Ambjörnsson gör av de unga kvinnornas berättelser. Vad innebär motsättningen mellan kroppen och jaget och kvinnornas påstående att de separerar sig från sin, som de erfar, misslyckade kropp?

I den längre artikeln *Kjolen som gränsvakt* ger Lena Olsson en insiktsfull skildring av hur den kvinnliga kroppen uppfattas och behandlas i det finskzigenska samhället. Hennes egna erfarenheter av och nära relation till två finskzigenska kvinnor och deras familjer i Sverige framkommer i hennes beskrivning och reflektioner. Hon kopplar sina resonemang till mötet mellan "svenskt" och "zigenskt" och kvinnornas svårigheter i denna skärningspunkt. Till skillnad från de andra artiklarna understryker Olsson betydelsen av att närma sig frågorna även utifrån kvinnornas förhållande till männen i den närmsta omgivningen.

Med den zigeniska kjolen som fokus visar Olsson, utifrån Mary Douglas tankegångar, hur kjolen kan ses som ett instrument som upprätthåller samhällsordningen och renar kvinnan. Olsson vill ge en beskrivning av kvinnornas sociala verklighet och därefter förmedla till läsaren en förståelse för deras konfliktfyllda och problematiska val att bära kjolen i det svenska samhället. Hon gör eftertänksamma hypoteser och reflektioner. Det är ett patriarkaliskt och hierarkiskt finskzigenskt samhälle som förmedlas, men artikelförfattaren poängterar att även kvinnorna i hög grad upprätthåller och bevakar könsgränser men också utvecklar specifika strategier för att erhålla ett manöverutrymme. Utifrån

den zigeniska sociala strukturen och dess villkor kan de unga kvinnornas val att bära kjolen, trots komplikationer med den svenska omgivningen, te sig som rationellt. Artikelförfattaren är själv mycket närvarande i texten och i dialogen mellan henne och kvinnorna visar hon hur hennes egna föreställningar och idéer inte alls är relevanta eller realistiska i de finskzigenska informanternas liv. Kjolen har en ytterst viktig, men inte problemfri, funktion i skapandet av en kvinnlig zigenisk identitet. I sitt slutord understryker Olsson: "Att välja bort att vara kvinna och aktad i den närmsta omgivningen eller att välja bort att vara accepterad i det samhälle där man lever är inte ett enkelt val" (s. 101).

Liksom den zigeniska kjolen, upplevs ofta den muslimska slöjan som provocerande för många svenskar. I Pia Karlssons artikel *Politik och romantik. Muslimsk "kvinnlighet" förkroppsligad i slöjan* får läsaren ta del av två muslimska kvinnors berättelser om sitt förhållande till *hijab* i det svenska samhället. Karlsson är väl medveten om den politiska sprängkraft som omger diskussionen om islam, muslimer och inte minst slöjan samt risken med polariserade jämförelser mellan modernt och omodernt (som inte är helt ovanlig i forskarvärlden). Därför understryker Karlsson en viktig ambition i sin inledning: "Genom att ge kvinnornas berättelser om deras egna praktik och erfarenheter utrymme hoppas jag kunna bidra till nyansering av inte endast etnocentriskt grundade stereotyper och deterministiska föreställningar om 'islam', 'muslimer' och 'slöjor', utan också muslimers egna ideala självbild" (s. 106).

I artikeln skildras hur självbärandet kan förändras p.g.a. migration samt hur kvinnorna definierar sig själva och skapar sig en ny identitet i Sverige. Kvinnornas berättelser speglar slöjans avgörande betydelse för deras muslimska identitet, vilket innebär nya förkroppsligade erfarenheter. En av kvinnorna uttrycker, enligt Karlsson, en ambivalens inför de möjligheter som öppnar sig för henne. I Sverige har kvinnan blivit högst medveten om sin kropp samt muslimska normer för kroppslig intimitet och känner blyghet inför svenska kvinnors förhållningssätt till sina kroppar och sexualitet.

Karlsson ger en intressant och nyanserad beskrivning av olika diskurser om slöjan och visar på mångfalden av slöjans innebörder och funktioner i olika sociala och kulturella kontexter. Hon rör sig mellan de intervjuades personliga upplevelser och större religiösa och samhälleliga sammanhang som dessa speglar.

I antologins sista artikel, *Raffset och slöja. Om tre*

engelska kvinnors hanterande av kroppsliga praktiker i äktenskap med egyptiska män, skildrar även Lena Gerholm muslimska praktiker och normer. Utifrån tre intervjuer med engelska kvinnor gifta med egyptiska män och bosatta i Alexandria vill hon undersöka hur de ”erfar och hanterar förväntningar om en annorlunda sexualitet och deras allmänna uppträdande i den intima sfären” (s. 147).

Utifrån de engelska kvinnornas berättelser visar Gerholm att de inte ställer upp på de förväntningar som deras egyptiska män har. Utifrån Bourdieus begrepp ”habitus” understryker hon trögrörligheten i tidigare förvärvade vanor och motviljan att tillägna sig annorlunda kroppsliga praktiker. Gerholm avslutar med en hypotes, grundad på den muslimska feministen Fatima Mernissis diskussion om passiv respektive aktiv kvinnlig sexualitet. I samhällen där kvinnors sexuella drift regleras genom avskiljning och övervakning finns en syn på den kvinnliga sexualiteten som aktiv. Medan det västerländska samhället betraktar kvinnlig sexualitet som passiv så finns det i den muslimska traditionen en dominerande syn på kvinnan som sexuellt aktiv, vilket kan hota både männens självkontroll och samhällsordningen.

I Gerholms artikel får läsaren följa författaren på fältarbete i kvarter och gränder i Alexandria och upptäcka vad som döljs bakom de ”vandrande svarta tält som retar gallfeber på svenska kvinnor, som om de vore veritabla bromsklossar för den framåtskridande jämställdheten” (s. 170). Artikeln utgörs av Gerholms personliga beskrivningar som inte döljer implicita värderingar, förutfattade meningar samt hennes egen förvåning när hon påträffar handeln av spetstrosor, raffset och negligéer i de smala gränderna. Som läsare förvånas man emellertid av att Gerholm inte förväntade sig några kulturskillnader på intimitetens område. Gerholm bidrar med en intresseväckande text på detta ”känsliga och svårutforskade område”. Men den känns problematisk, kanske också just p.g.a. ämnet. Gerholm påpekar på några ställen att hon vill undvika dikotomier och generaliseringar. Några strategier har varit att låta ”läsaren vara medresenär” och att ”återge ganska långa citat”. Detta räcker emellertid inte när författaren själv ger uttryck för stereotypa generaliseringar i sin text, som t.ex. när hon påstår att i muslimska sammanhang hänvisas kvinnans sensualism till den privata sfären medan det är tvärtom i vårt samhälle där ”hemmet är en plats för gemensam avkoppling i mysdress och tofflor, bekväma hemmaplagg som är väl så långt från basar-

gatornas raffset, spetsbodies och stilettklackar man kan komma” (se s. 156f.).

Antologin utgör ett angeläget bidrag med sina tänkvärda diskussioner. Författarna efterlyser ytterligare forskning kring dessa teman som de anser vara negligerade områden. Jag instämmer med författarna men samtidigt saknar jag männen under min läsning. Det ”kvinnliga” som diskuteras relateras sällan till det ”manliga” och manliga erfarenheter utan istället till normativa diskurser (med undantag för Lena Olssons artikel). De ”manliga begär”, som titeln syftar på, reduceras till patriarkaliska strukturer och ordningar. Hur ser manlig sexualitet ut i det senmoderna samhället? Hur gestaltas manliga kroppsliga praktiker och förkroppsligade erfarenheter? Och vilka föreställningar styr dessa? Denna typ av frågor representerar en angelägen motvikt till beskrivningar av enbart kvinnlig sexualitet och kvinnors förhållande till sin kropp. Frågorna kan även nyansera och problematisera olikheter och maktperspektiv som lätt bekräftas i studier, likt *Behag och begär*, som endast fokuserar en del av en större komplexitet.

Anna Månsson, Lund

Prosten Muncktells dagbok. 3. Irsta 1821–1829. Utgiven av Magdalena Hellqvist på uppdrag av Irsta Hembygdsförening. Västerås 1995. 579 s. ISBN 91-87264-46-3.

Ett växande mentalitetshistoriskt intresse har under senare år fått många kulturhistoriska forskare att söka sig till bevarade dagböcker för att bilda sig en djupare uppfattning om en gången tids människors beteendemönster, sätt att tänka och se på livet och medmänniskorna. Den borgerliga dagboken från 1700- och 1800-talen ägnar sig väl som källa till detta, med författarnas kommentarer till det sociala spelet och till samtids händelser, med reflektioner över det egna jaget och det egna livets segrar och motgångar. Vissa av dessa bevarade dagböcker höjer sig över mängden. En sådan är skriven av prästen Johan Fredric Muncktell. Hans namn har bevarats till eftervärlden av flera anledningar. Han var far till en av 1800-talets ledande industrimän, Theofron Munktell, grundare av en av de mekaniska verkstäder som så småningom skulle bilda storföretaget Bolinder & Munktell, han utgav på 1840-talet sitt stifts herdaminne i tre band, men framför allt skrev han under femton år en mycket utförlig dagbok, nu en